

ЕТНОКУЛТУРНОТО И ЕЗИКОВО МНОГООБРАЗИЕ НА АЛ-АНДАЛУС

Юлия Митева,

Великотърновски университет „Св.св. Кирил и Методий“

Summary

The aim of the study is to present the complex ethnic and linguistic situation that arose on the Iberian Peninsula after the Arab invasion at the beginning of the 8th century. The language strategies of different ethnic and religious communities are analyzed in the new political and cultural context in al-Andalus, where Islam became a state religion, and Arabic — an official language. Three languages came in contact: the Arabic language of the conquerors, the Berberian, whose bearers were the North African tribes who accompanied them, and the various forms of the New Latin language — romance, spoken by the natives of ancient Hispania. The subject of research is the process of linguistic and cultural arabization, which both the Berbers and the three local communities went through: the Christians known in the classical bibliography as mozarabs, the Jews and the Spaniards who had recently adopted Islam called muladi.

1.1. Арабите

Историята на арабския език на Иберийския полуостров започва в началото на VIII век (711 г.), когато на бреговете на днешна Андалусия стъпват първите

Годишник на департамент „Чужди езици и култури“,
т. 1 (2018), стр. 430-449

Юлия Митева

арабски завоеватели. Спорен е въпросът колко са били арабите, завладели вестготска Испания (Hispania) и каква е била съдбата им след нашествието. Класическата испанска историография, в която доминира националнокатолическата идеология, свежда до минимум броя на арабските колонизатори и преувеличава значително процента на местното испано-готско население. Целта е да се докаже тезата, че незначителният брой араби, които завладяват Испания, са испанизирани и напълно претопени от коренното население (Перес 2005: 31-35). По този начин класическите автори отричат процеса на арабизация и лансират тезата за частично и повърхностно ислямизиране на местните. Симонет (1888, 1897-1903), Рибера (1912, 1914) и Менендес Пидал (1926, 2001) твърдят, че само политическият, военен и интелектуален елит е познавал и използвал арабския език и че мнозинството от населението в ал-Андалус е продължило да си служи с езика романсе (протоиспански).

Тази теза е обект на сериозни критики в съвременната испанска историография. Доказано е, че арабите, макар и малцинство, успяват да наложат езика и религията си на двете етнически групи, с които влизат в контакт: берберите и испано-готите. Господстващото положение, което заемат в андалусийското общество, дава престиж на културните им емблеми и по този начин ислямът и арабският език се превръщат в символи на властта.

Дори и арабските елементи да навлизат в нищожно малка степен в обществената закваска на мюсюлманите в Испания, те налагат определена религия, определена политическа организация, определени нрави и най-вече един език, който е мощен фактор за културна асимилация (Перес, 2005: 34).

1.2. Берберите

Мнозинството от нашествениците всъщност не са араби, а бербери. Те не говорят арабски и са приели съвсем отскоро ислямската религия. Носят със себе си предислямските анимистки култове и берберските езици. След завоеванието и в продължение на векове берберският е един от най-разпространените езици

ЕТНОКУЛТУРНОТО
И ЕЗИКОВО
МНОГООБРАЗИЕ НА
АЛ-АНДАЛУС

на Иберийския полуостров. Въпреки това, тази етническа и езикова група е тотално игнорирана в класическата библиография. Нито една езикова карта на ал-Андалус не отразява присъствието на берберския етнос и език. Днес благодарение на усилията на автори като Гишар (1995), Чалмета (2003), де Фелипе (1997) и Ферандо (2000), започваме да опознаваме все по-добре историята на берберите на Иберийския полуостров.

След арабското нашествие територията на Испания се разделя на две зони на влияние. Арабите се пръсват из целия полуостров, но присъствието им е особено силно в градовете на днешни Андалусия и Арагон. Берберските племена, от своя страна, се разполагат във вътрешността на полуострова и в граничните с християнските райони, в централното плато, в долините на реките Тахо (Тахо) и Гуадиана (Guadiana), както и в Леванте (Валенсия и Мурсия).

Вземайки предвид демографското преимущество на берберите, логично е да си зададем въпроса защо ал-Андалус не се берберизира в езиково и в културно отношение? Две са възможните причини: изолацията, в която живеят берберските племенни групи, и липсата на престиж на берберския език. Северноафриканците се установяват в слабо заселени райони и избягват контакта както с местните, така и с арабите. Възпроизвеждат традиционния си полуномадски начин на живот. Някои от племената се седентаризират и урбанизират, като по този начин попадат под културното и езиково влияние на арабския елит. Знае се, че определени берберски племена влизат в контакт с коренното испанско население, но можем само да предполагаме какъв е бил резултатът от това езиково и етническо взаимодействие.

Берберите, които колонизират Испания от VIII век насетне, приемат исляма и се арабизират в езиково и културно отношение. Асимилационните процеси водят до пълното им претопяване в андалусийското общество. Смята се, че този процес завършва в края на X век. Един от факторите, които обясняват сравнител-

Юлия Митева

но бързата им асимилация, е силната дискриминация, на която са подложени от страна на арабския елит. За да противодействат на дискриминацията, берберите използват класическите механизми на защита: опитват се да прикрият истинския си произход, приемат исляма, сключват бракове с арабски родове, изоставят традиционните си имена и възприемат арабската именна система, забравят берберския език и се арабизират. Берберите преминават през процес на промяна на езиковата и културната си идентичност и се превръщат в андалусийски араби (*árabes andalusíes*).

1.3. Местното население: християни, евреи и мувалади

1.3.1. Християните

Средновековният ислям допуска присъствието на християнски и еврейски общности на своя територия, защитени от статута на димми/зимми (*dimmíes/dhimmíes*). Като „хора на Книгата“ мосарабите и евреите са търпжливи, но и дискриминирани в андалусийското общество (Перес 2005: 37-41). Те не са обект на системни гонения или насилие, не са задължавани да приемат исляма и са се ползвали с известна културна и религиозна автономия. От друга страна обаче, са спазвали много по-строг фискален режим и някои забрани и ограничения в практиката на религията си. Християните и евреите в ал-Андалус не са част от общността на вярващите, от уммата (*umma*), което автоматично ги превръща във втора категория поданици (Перес 2005: 41).

Класическата националкатолическа историография от XIX век утвърждава прототипа на християните в ал-Андалус, т. нар. мосараби, като пазители на изконните християнски ценности и на романския език по време на многовековното арабско господство. Симонет (1897-1903) твърди, че мосарабите съхраняват националната си идентичност, вяра и език, въпреки опитите да бъдат асимилирани. Изгражда се митът, че християните в ал-Андалус са живели в изолация и в постоянна конфронтация с властта. Съвременният

ЕТНОКУЛТУРНОТО
И ЕЗИКОВО
МНОГООБРАЗИЕ НА
АЛ-АНДАЛУС

образ на мосарабите е различен. Днес на тях се гледа като на една динамично променяща се общност, която успява да се интегрира успешно в андалусийското общество именно благодарение на дълбокия процес на културна арабизация, която Симонет отрича. Мосарабите (от арабски „арабизирани“) запазват религиозната си идентичност, но същевременно приемат арабския език и припознават като свои някои източни традиции, като например обрязването, или ориенталската мода в бита и облеклото.

В развитието на християнската общност в ал-Андалус в периода VIII-X век се наблюдават два паралелни процеса: ислямизацията и културната и езикова арабизация, която тя претърпява. Почти цялото местно население на Испания (Hispania) в началото на VIII век изповядва християнството. Два века по-късно огромното мнозинство от андалусийското население приема исляма. В края на X век християните в ал-Андалус са малцинство, не само в религиозен и политически, но и в демографски смисъл. Въпреки че по-голямата част от местните приемат исляма, оцеляват някои компактни християнски общности в Толедо, Мерида, Сарагоса, Кордоба, Гранада, Малага и Севиля. Християните в ал-Андалус, подобно на останалите конфесионални общности, се арабизират. Според Перес (2005: 38-39), „мосарабите са двойно арабизирани християни“, арабизацията при тях има както езиково, така и културно измерение.

В езиково отношение в ал-Андалус се наблюдава явлението, наречено диглосия или асиметричен билингвизъм – ситуация, в която се използват два или повече родствени или неродствени езици с различно ниво на престиж. Във високия регистър се наблюдава употребата на три книжовни езика: класически арабски, латински и иврит. В ниския регистър се използват разговорните езици: андалусийски арабски (*árabe andalusí*), романсе и берберски език. В ал-Андалус латинският загубва статута си на официален език и е заменен от класическия арабски във всички официални сфери: държавната администрация, религията, на-

Юлия Митева

уката и литературата. Въпреки това, има автори, които продължават да пишат на латински през IX век: Алваро от Кордоба (Álvaro de Córdoba), Евлогий/Еулохио от Кордоба (Eulogio de Córdoba), Киприян от Кордоба (Cipriano de Córdoba). Латинският продължава да бъде символ на християнската идентичност в ал-Андалус. Доказва го употребата му в надгробни епиграфски паметници от халифатския и постхалифатския период. Съхраняването на латинския език обаче не означава, че християнският културен елит успява да устои на процеса на арабизация.

Езиковата асимилация е една от най-важните социални и културни промени, през които преминава християнската общност в ал-Андалус. През IX век се наблюдава процес на постепенно заместване на латинския от арабския език. Мосарабите в ал-Андалус, подобно на християнските общности в Близкия Изток, преминават през процес на културна и езикова арабизация. От IX век насетне християните в ал-Андалус започват да създават и да четат християнска литература на арабски език. В IX век вече има конкретни примери на християнско-арабска андалусийска литература (*literatura árabe-cristiana andalusí*). Първият значим християнски автор, който твори на арабски език, е епископ Хуан от Севиля (Juan de Sevilla), чиито съчинения, за съжаление, не са запазени. През 889 г. Хафс Ибн Албар ал-Кути (Hafs Ibn Albar al-Quti) от Кордоба превежда в арабски стихове Псалмите (*Salmos*). Хафс е обект на силни критики от крайното крило на християнската общност в Кордоба, което смята, че е недопустимо използването на арабския език в християнската църква. Хафс, от своя страна, отхвърля идентифицирането на арабския език с исляма и защитава правото на християните в ал-Андалус да си служат с арабския език във всички социални сфери, включително и в религиозната. Пролатинската и проарабската тенденции съжителстват в мосарабската общност и паралелно се създава християнска литература на латински и на арабски език. Докато презвитер Киприян (*el arcipreste Cipriano*) пише поезия на латински език около 890 г., Хафс Ибн Албар вече е завършил

ЕТНОКУЛТУРНОТО
И ЕЗИКОВО
МНОГООБРАЗИЕ НА
АЛ-АНДАЛУС

своя превод на Псалмите в арабски стихове. През X век, най-вероятно в 946 г., Исак Ибн Баласк ал-Куртуби (Ishaq ibn Balask al-Qurtubi) превежда на арабски Евангелията (Evangelios).

Достъп до високата книжовна култура, до класическия арабски и до латинския език, са имали ограничен кръг от хора в ал-Андалус: политическият и културен елит. Обикновените андалусийци са познавали само разговорните форми на класическите езици. Диглосията в ниския разговорен регистър се свежда до употребата на говоримия простонароден латински, който в VIII век спокойно можем да наречем романсе, на андалусийския арабски език и на берберския. Според Кориенте (2005: 186), латинският и литературният арабски, като езици на високата книжовна култура, са оказали незначително влияние в ситуацията на езиков контакт в ал-Андалус. Езиците, които влизат във взаимодействие, всъщност са романсе, разговорният арабски и берберският. Следователно процесите на езиково влияние (интерференция) протичат между тези три разговорни/говорими езици.

В началото на VIII век, местното испано-готско население, както християните, така и евреите, говорят различни форми на иберийския романски език (proto-iberoromance). Нашествениците говорят различни диалекти на берберския и на арабския език. Съществува е висока степен на съответствие между етнос и език. Процесите на арабизация и ислямизация, които започват след завладяването на полуострова, създават една изключително сложна етническа, религиозна и езикова картина. Границите между различните езикови и религиозни общности започват постепенно да се размиват и да се пресичат. Класическата историография се опитва да създаде един опростен и статичен образ на тази реалност, според който всяка една от трите езикови групи (арабскоговорящите, берберите и романсеговорящите) съхранява своя майчин език, избягвайки всеки възможен контакт с другите две групи и запазвайки първоначалните езикови различия. Създава се мита, че езиковата идентичност не се проме-

Юлия Митева

ня. Симонет (1888, 1897-1903) се опитва да докаже, че християните в ал-Андалус поддържат жив романския език до края на арабското господство на Иберийския полуостров. Отрича арабизацията на християните и дори защитава тезата за испанизацията на завоевателите. Истината обаче е, че езиковата арабизация на християните в ал-Андалус започва много рано, още в VIII век.

Какви са доказателствата за този процес?

1. Промяната в ономастиката: мосарабската християнска общност в ал-Андалус си служи с двойна латинско-арабска ономастична система;

2. Голяма част от арабизмите в астури-леонския, кастилския и арагонския език навлизат благодарение на мосарабите, които емигрират от ал-Андалус към северните кралства в периода IX-X век. Присъствието на мосараби, т. е. на арабизирани християни от андалусийски произход, в Кралство Астурия и Леон се констатира от IX век насетне. Именно те са проводник на източната арабска култура в Средновековна Европа. Арабската топонимия и ономастика в долината на р. Дуеро (Duero) традиционно се свързва с идването на мосарабски заселници от юг. Логично е да предположим, че ако християнските заселници, които напускат ал-Андалус, за да се установят в северните кралства, носят със себе си арабска топонимия, ономастика и лексика, то е защото са били арабизирани, т. е. носители са на арабския език и култура;

3. Езиковата ситуация на мосарабите в Толедо в навечерието на Реконкистата (1085 г.) също доказва, че арабизацията им е била успешна. В Толедо живее най-многочислената християнска общност в ал-Андалус, след тази в Кордоба. Това е и единствената общност, която успява да просъществува до Реконкистата. Проучванията на Ферандо (1995, 2000) доказват, че християните в Толедо са говорили на арабски в края на XI век. Те се идентифицират с арабския език до такава степен, че продължават да го използват като писмен и говорим език два века след превземането на

ЕТНОКУЛТУРНОТО
И ЕЗИКОВО
МНОГООБРАЗИЕ НА
АЛ-АНДАЛУС

Толедо от Алфонсо VI (Alfonso VI). В отвоюваната от християните стара столица на Вестготското кралство през XII и XIII век се говори и се пише на арабски език именно благодарение на мосарабската и на еврейската общности, които остават в Толедо след Реконкистата.

Факт е, че християните в ал-Андалус се арабизират. Каква обаче е била съдбата на андалусийския романски език (*romance andalusí/ romandalusí*)? Езикът романсе не трябва да се идентифицира единствено с християните в ал-Андалус. Евреите и муваладите също са говорели романсе първоначално. Дори след разпадането на християнската общност в ал-Андалус е възможно да са оцелели изолирани групи от евреи и мюсюлмани, съхранили стария романски език. Малко вероятно е да е просъществувал монолингвизмът на романсе. Много по-вероятно е романският да се е съхранил като втори език в двуезични християнски, еврейски или мюсюлмански групи, в ситуация на билингвизъм и диглосия. Сведенията за това обаче са оскъдни и спорни.

Кориенте (2008: 104) говори за два периода в историята на андалусийския романски език: първи период на масова употреба, който приключва в края на X век с провъзгласяването на Халифата, издигането на арабския език като официален и с налагането на андалусийския арабски език (*árabe andalusí*) като разговорен език в ал-Андалус; и втори период на упадък, деградация и социална стигматизация/заклеймяване на андалусийския романски език, което води до изоставянето му. Този период приключва в края на XII век, когато се преминава към етап на монолингвизъм на арабски език.

1.3.2. Евреите

Не знаем почти нищо за еврейските общности в най-ранния андалусийски период. Според Маильо Салгадо (2002) от 1% до 4% от населението в ал-Андалус изповядва юдаизма. Евреите се организират в сплотени и компактни градски общности и активно се включват в процеса на урбанизация, който започва

Юлия Митева

в ал-Андалус още през VIII век. Мигрират от селото към града, където се специализират в занаятчийството и в търговията. Процесът на урбанизация обяснява и бързата им арабизация (Перес 2005: 35-37). За да се интегрира успешно в ал-Андалус, еврейското население възприема арабския език и култура.

В ал-Андалус се смесват евреи с различен произход. Освен местните евреи, които говорят романс, идват и евреи от Северна Африка и от Близкия Изток, които най-вероятно вече са били арабизирани. Не познаваме в детайли скоростта и географския периметър на процеса на езикова арабизация на еврейските общности в ал-Андалус. Не знаем дали този процес завършва с пълната им езикова асимилация, т.е. с монолингвизъм на андалусийски арабски език. Майльо Салгадо (2002) и Кориенте (1995, 1997) смятат, че поне една част от еврейската андалусийска общност е съхранила билингвизма, т.е. активната употреба на андалусийския арабски и на андалусийския романски език, до епохата на Реконкистата. Паралелно с използването на двата разговорни езика, евреите в ал-Андалус си служат и с два книжовни езика: класически арабски и иврит. Еврейският елит възприема класическия арабски като език на високата елитарна култура и активно се включва в литературния и културния живот на ал-Андалус. Евреите в ал-Андалус са пропити с арабска култура (Перес 2005: 40). През Халифата на Омаядите и периода на първите тайфи (независимите арабски емирства, възникнали след разпада на Кордовския халифат през X-XI век) еврейската андалусийска общност преминава през период на възраждане на науката и литературата на арабски език и на иврит. Възприемането на арабския не означава отказ от свещения за евреите език на Библията – иврит. Евреите в ал-Андалус използват двата книжовни езика и двете графични системи, като не винаги съществува пълно съответствие между азбука и език. Еврейските автори пишат много често на арабски, но с еврейски букви, тъй наречения юдео-арабски език (*judeoárabe*), като по този начин превръщат в свой един език – арабския, използван едновременно

ЕТНОКУЛТУРНОТО
И ЕЗИКОВО
МНОГООБРАЗИЕ НА
АЛ-АНДАЛУС

от трите религиозни общности в ал-Андалус както от християните, така и от мюсюлманите. Буквите носят есенцията на еврейската идентичност, на библейския иврит. Халифатският период се свързва с възраждането на иврит. Литературните, научни и апологетични текстове, написани на иврит, доказват не само икономическия и културен потенциал на евреите в ал-Андалус, но и силата на идеологията, която ги сплотява.

В заключение може да се каже, че християнската и еврейска литература на арабски език, която създават двете религиозни малцинства в ал-Андалус, е неразделна част от андалусийската литература. Арабският, независимо от идентифицирането му с Корана, е език на трите религиозни общности в ал-Андалус.

1.3.3. Муваладите

Всички етнически и религиозни групи в ал-Андалус се променят. Трансформацията, която търпят муваладите обаче, е радикална: променя се не само религията и езика им, но и собствената им идентичност. От испано-готи, които изповядват католицизма и говорят романсе, муваладите се превръщат в истински андалусийски араби, т. е. преминават през процес на пълна промяна на етническата и културната си идентичност.

За да вникнем в процеса на създаване на андалусийското общество, трябва да проследим развитието на два паралелни процеса на дълбока социална и културна трансформация: ислямизацията и арабизацията на местното население. В резултат от тях на територията на ал-Андалус се създава едно ново общество с нови културни координати – ислямът и арабският език и култура. Класическата испанска историография налага идеята, че ислямизацията и арабизацията са насилствено наложени процеси и че мнозинството от местното население оказва силен отпор и съпротива на завоевателите и отказва да приеме чуждата вяра и език. Акултурацията обаче не винаги е насилствен процес.

В Испания малцина оплакват гибелта на готската власт; за необлагодетелстваните класи смяната на господарите е ис-

Юлия Митева

тинско освобождение. Сметчено е данъчното бреме и никой не е принуждаван да се отрича от вярата си в чест на новия владетел (Гарсия де Кортасар и Гонсалес Весга, 2005: 117).

В периода от VIII до XV век андалусийското общество преминава през дълбок процес на ориентализация, който води до промяна на културната идентичност на по-голямата част от коренното население. Едва ли този процес е безболезнен. Наложеният през последните десетилетия мит за ал-Андалус като рай на етническата и религиозна толерантност в средновековна Европа, не бива да ни кара да забравяме, че в ал-Андалус социалният статус е етнически и религиозно обусловен (Николов 2015). На върха на социалната пирамида в първите векове на арабското господство са „чистокръвните“ араби. Берберите и муваладите, макар и мюсюлмани, са сред по-низшепоставените „касти“. В андалусийското общество действат механизми на етническа и религиозна дискриминация. Именно тези механизми стимулират асимилационните процеси в обществото. Неарабите се опитват да се превърнат в араби, възприемайки религията, езика, културата и поведението на арабския елит. Ислямът се превръща в обединителна сила, в „обществена сплав“ и спойка между различните етнически общности в ал-Андалус (Гарсия де Кортасар, Гонсалес Весга 2005: 120).

Има различни начини един испано-гот да се превърне в арабин. Междуетническите бракове например са много често явление, особено сред стария испано-готски елит. Бракът с арабин е равнозначен на социално израстване. Потомството на тези семейни връзки се считало за арабско – децата се раждат мюсюлмани. Това може би е и най-безболезненият начин да приемеш чуждата вяра – като я наследиш. Полигамията значително увеличава демографския потенциал на арабите и способността им да абсорбират много местни и берберски кланове (Гишар 1987, 1995). По този начин много стари испански родове са погълнати от арабските племенни групи.

Установяването на клиентски отношения с арабски кланове, т. нар. уала (wala) е друга форма на ин-

ЕТНОКУЛТУРНОТО
И ЕЗИКОВО
МНОГООБРАЗИЕ НА
АЛ-АНДАЛУС

теграция и асимилация. Мавалите (mawla, mawali) са мюсюлмани от неарабски произход, които застават под покровителството на знатни арабски фамилии и приемат родовото им име – нисба (nisba). Промяната на името е първата крачка към промяна на идентичността.

Третата и най-разпространена в ал-Андалус форма на интеграция е ислямизацията и арабизацията или доброволното и осъзнато приемане на исляма и на арабския език и култура. Механизмите на културна асимилация могат успешно да заличат действителния произход на един индивид или група от хора. Много местни и бербери си присвояват фиктивни арабски родови имена и твърдят, че са потомци на арабските завоеватели, когато истината е, че произхождат от местни християнски или еврейски семейства, или имат берберски корени. Да носиш арабско име (nisba) става въпрос за престиж в андалусийското общество.

Има различни доказателства за интензивния процес на ислямизация на коренното испанско население по време на арабското господство: нараства значително броят на мюсюлманите; издигат се нови джамии както в градовете, така и в селата; наблюдават се промени в погребалните практики и ритуали; появяват се мюсюлмански некрополи – макбара (makbara) в цялата територия на ал-Андалус. В испанската историография няма пълно единодушие относно хронологията на този процес. Епалса (1985-1986: 172) защитава тезата за бързата ислямизация на местните, която според него приключва още през VIII век. Фиеро и Марин (1998), от своя страна, смятат, че ислямизацията в ал-Андалус протича по-бавно. Според тях до началото на IX век степента на ислямизация е ниска. По-голямата част от населението има статута на димми, т.е. изповядва християнството или юдаизма.

Ситуацията се променя от средата на IX век. В този момент ал-Андалус навлиза в процес на бърза урбанизация и нараства броят на местните жители, приели исляма. Много бързо муваладите се превръщат в най-многобройната група, съставена от приобщените

Юлия Митева

към исляма испанци (Гарсия де Кортасар, Гонсалес Весга, 2005: 120). Това налага джамиите в Кордоба, Сарагоса и Елвира (Гранада) да бъдат неколккратно разширени. В XI век 80% от андалусийското население вече изповядва исляма. В XII век броят на мюсюлманите нараства до 90%. Основните центрове на ислямизация са три: централна и източна Андалусия, в южната част на полуострова; долината на р. Ебро (Ebro) в днешен Арагон; и една централна ос, която служи като мост между Андалусия и Арагон, чийто център е разположен в Толедо. Ислямизацията е изключително силна в градовете, където се установяват първите арабски военни контингенти. Процесът на ислямизация обаче достига и до извънградските райони.

Коя е причината мнозинството от местните да приеме исляма? На първо място, това е социалният натиск. За диммите приемането на исляма е начин да избягат от социалната дискриминация, на която са подложени немюсюлманите в една официално ислямска държава, каквато е ал-Андалус.

От друга страна, преминаването към исляма предоставя значителни социални предимства на приелите новото изповедание и ги освобождава от верския данък (Гарсия де Кортасар и Гонсалес Весга, 2005: 117).

Позволява им да се освободят от много по-строгия фискален режим, който трябва да спазват християните и евреите. Приемането на исляма е начин за постигане на по-висок социален статус и икономически просперитет. Ислямът е официалната религия в ал-Андалус и е въпрос на престиж да бъдеш част от уммата, от общността на правоверните.

Много от местните следват примера на испано-готския елит. Потомците на вестготската аристокрация са сред първите, приели исляма, и оформят облика на първото поколение мувалади в ал-Андалус. Процесът на ислямизация започва от върха на социалната пирамида. С цел да запази позициите и привилегиите си, голяма част от вестготския елит приема

ЕТНОКУЛТУРНОТО
И ЕЗИКОВО
МНОГООБРАЗИЕ НА
АЛ-АНДАЛУС

условията на арабските владетели, включва се активно в управлението на провинциите и в събирането на данъци от местните, приема исляма и се арабизира в културно отношение. Според Чалмета (2003: 212-213) най-важните муваладски центрове са именно териториите под контрола на наследниците на Витица (Witiza), краля на вестготите: Аламундо (Alamundo) в Севиля, Артобас (Artobás) в Кордоба и Ромуло (Rómulo) в Толедо. В Арагон (La Marca Superior) местните кланове на Бану Каси (Banu Qasi), Бану Амрус (Banu Amrus) и Бану Сабрит (Banu Sabrit) също са пример за влиятелни местни родове, приели много рано исляма.

Акултурацията на муваладите, освен религиозно, има и езиково измерение. Езиковата и културна арабизация в ал-Андалус не засяга само определени етнически и религиозни групи – тя е всеобщ процес. Засяга както местното население, така и берберите, които остават в ал-Андалус след завоеванието. Арабизацията е процес, който води до хомогенизация на андалусийското общество, заличавайки първоначалните езикови и културни различия. Крайният резултат от арабизацията е създаването на едно ново ориенталско общество в Западна Европа, което се идентифицира с нови културни параметри. Това ново андалусийско общество е коренно различно от испано-готското, както и от християнските общества, които се сформират отвъд северната граница на ал-Андалус, в северните кралства на Иберийския полуостров.

Езикът е сравнително устойчив компонент на идентичността. Факт е обаче, че една общност може да претърпи процес на промяна на езиковата си идентичност. Муваладите са пример за това как езикът, религията, съзнанието и идентичността на една етническа група могат да се променят изцяло в рамките на няколко поколения. Класическата испанска историография отрича или минимизира влиянието на арабизацията. Твърди се, че само елитът на андалусийското общество познава и използва арабския език и че местните, както християните, така и приелите исляма мувалади, никога не изневеряват на своя език и

Юлия Митева

култура и не се арабизират. Процесът на арабизация в ал-Андалус е много по-дълбок от това, което твърдят класическите автори. Ислямизацията и арабизацията в ал-Андалус са изключително мащабни процеси и обхващат почти изцяло населението както в градовете, така и в селата.

На какви факти се позовава тезата за арабизацията на муваладите?

1. Промените в ономастиката – муваладите възприемат много рано арабската именна система. Приемането на арабско име е първата стъпка към промяна на идентичността. С промяната на името, напълно осъзнато и доброволно, се приема новата вяра и новата идентичност;

2. Вторият аргумент са епиграфските паметници на арабски език, като в тази група включваме както официалната епиграфия, така и неофициалната (графити, надгробни плочи, надписи върху керамика и върху предмети от бита);

3. Арабската топонимия в ислямизираните райони в Андалусия, Мурсия и Арагон също доказва езиковата арабизация на местните жители.

Кои са предпоставките за успешната арабизация на муваладите?

1. На първо място трябва да посочим директния и продължителен контакт между двете езикови общности. След 711 г. завоевателите не се установяват в градове-гарнизони, изолирани от местното население. Напротив, те се пръсват из всички населени места и влизат в пряк контакт с коренното испано-готско население. Географският периметър на арабската колонизация е много широк. Първите военни контингенти се установяват в най-големите градове (Толедо, Кордоба, Севиля, Мерида, Сарагоса), както и в стратегически точки, разположени на основните пътни артерии. Много бързо обаче арабските и берберски военни контингенти се разпръсват във вътрешността на провинциите, за да упражняват директен контрол

ЕТНОКУЛТУРНОТО
И ЕЗИКОВО
МНОГООБРАЗИЕ НА
АЛ-АНДАЛУС

над местното население и ресурсите, които то произвежда.

2. На второ място, активният процес на урбанизация, който се развива в ал-Андалус от средата на VIII век насетне, също спомага за арабизацията на местното население. През VIII-IX век ал-Андалус преминава през интензивен процес на урбанизация, развиват се вече съществуващите градски средища и се създават нови градове (Гарсия де Кортасар, Гонсалес Весга 2005: 122). Наблюдава се разцвет на андалусийската градска култура, на занаятите, търговията, архитектурата, на материалната и духовна култура. Градовете в ал-Андалус функционират като полюси на привличане за населението от близките села и градчета и действат като мощни центрове на ислямизация и арабизация.

3. Третият фактор, който съдейства за разпространяването на арабизацията, е отношението на местния испано-готски елит към арабския език и култура. Местната аристокрация сключва договори със завоевателите, установява семейно-родствени отношения с арабски кланове, приема охотно исляма и се арабизира. Поведението на елита е модел, който останалите социални групи имитират. Арабският език е инструмент за социално израстване и е най-важната предпоставка за една успешна интеграция в андалусийското общество.

4. Друг фактор, който трябва да се вземе под внимание, е престижът на арабския език, особено сред мюсюлманите. Арабският е свещен език за изповядващите исляма. Освен език на религията, той се превръща и в език на науката. Престижът му не е затъмнен дори и след Реконкистата, когато в различни средища в Кастилия, Навара и Арагон усилено се превежда от арабски извори.

5. И не на последно място, арабският език е важен за муваладите, защото им дава възможност да приравнят социалния си статус с този на „чистокръвните“ араби и техните потомци. Етническата дискримина-

Юлия Митева

ция в ал-Андалус, освен религиозно, има и езиково измерение. Един мюсюлманин, който не говори арабски, има по-нисък социален статус от един арабизиран мувалад или бербер. Всеки, който иска да изтрие от колективното съзнание и от собствената си семейна родова памет спомена за своя изконен испански произход, трябва не само да приеме исляма, ислямските закони и традиции. Необходимо е освен това и да се арабизира. За муваладите това е не само въпрос на престиж, на социален статус или на лични амбиции. Това е въпрос на оцеляване в една силно дискриминираща социална среда. Езиковата и културна арабизация са защитен механизъм срещу дискриминацията, на която са подложени мюсюлманите от испански произход.

Единствената разлика между „чистокръвните“ араби и муваладите, преминали успешно процеса на ислямизация и арабизация, е произходът, родовата памет. Произходът обаче може умело да бъде прикрит, а родовата памет – манипулирана. Когато приемат арабски родови имена, муваладите всъщност фалшифицират своята собствена родова история, своето родословно дърво. Прекъсват съвсем съзнателно връзката със своите прадеди и си измислят ново минало. Така, в рамките на няколко поколения, много арабизирани и ислямизирани семейства забравят своя далечен испански произход и превръщат в своя чуждата идентичност.

Муваладите са напълно асимилирани от арабите до XI век. Каква е била цената на този исторически избор? Няколко века по-късно, мориските, наследници на мудехарите и далечни потомци на муваладите, са прокудени от Испания.

ЕТНОКУЛТУРНОТО
И ЕЗИКОВО
МНОГООБРАЗИЕ НА
АЛ-АНДАЛУС

БИБЛИОГРАФИЯ

Гарсия де Кортасар, Ф., Гонсалес Весга, Х. М. (2005). *Кратка история на Испания*. Превод от испански: Мария Пачкова и Ели Йорданова. София: Рива.

Николов, А. (2015). Митът за Ал Андалус и феноменът „мосараби“. *Християнство и култура*, 2 (99), 47-57.

Перес, Х. (2005). *История на Испания*. Превод от френски на Първа Част: Павлина Рибарова. София: Кама.

Chalmeta, P. (2003). *Invasión e islamización. La sumisión de Hispania y la formación de al-Andalus*. Jaén: Universidad de Jaén.

Corriente, F. (1995). El idiolecto romance andalusí reflejado por las xarajat. *Revista de Filología Española*, vol.75, pp. 5-33.

Corriente, F. (1997). *Poesía dialectal árabe y romance en Alandalús (céjeles y xarajat de muwassahat)*. Madrid: Gredos.

Corriente, F. (2005). El elemento árabe en la historia lingüística peninsular: actuación directa e indirecta. Los arabismos en los romances peninsulares (en especial, en castellano). En: *Historia de la Lengua Española*. Cano Aguilar, R. (coord.). Barcelona: Ariel, pp. 185-206.

Corriente, F. (2008). *Romanía arábica, tres cuestiones básicas: arabismos, “mozárabe” y “jarchas”*. Madrid: Trotta.

De Felipe, H. (1997). *Identidad y onomástica de los Beréberes de al-Andalus*. Madrid: CSIC.

Epalza, M. (1985-1986). La islamización de al-Andalus: mozárabes y neomozárabes. *Revista del Instituto Egipcio de Estudios Islámicos*, nº 23, pp. 171-179.

Ferrando, I. (1995). *El dialecto andalusí de la Marca Media. Los documentos mozárabes toledanos de los siglos XII y XIII*. Zaragoza: Universidad de Zaragoza.

Ferrando, I. (2000). El árabe, lengua del Toledo islámico. En: *Actas del Congreso Internacional Entre el Califato y la Taifa. Mil años del Cristo de la Luz (Toledo)*,

Юлия Митева

1999). Toledo: Asociación de Amigos del Toledo Islámico, pp. 107-123.

Fierro, M. I. y Marín, M. (1998). La islamización de las ciudades andalusíes a través de sus ulemas (s. VIII-comienzos s. X). En: *Genèse de la ville islamique en al-Andalus et au Maghreb occidental*. Cressier, P., y García-Arenal, M. (eds.). Madrid: Casa de Velázquez/CSIC, pp. 65-97.

Guichard, P. (1987). Los árabes sí que invadieron España. Las estructuras sociales de la España musulmana. En: *Estudios sobre Historia Medieval*. Valencia: Edicions Alfons el Magnànim, Institutió Valenciana d'Estudis i Investigació, pp. 27-71.

Guichard, P. (1995). *Al-Andalus. Estructura antropológica de una sociedad islámica en Occidente*. Granada: Universidad de Granada.

Maíllo Salgado, F. (2002). Los judíos y la ciencia en la Península Ibérica en el medievo. En: *Memoria de Sefarad: Toledo Centro Cultural San Marcos*. Madrid: Sociedad Estatal para la Acción Cultural Exterior, pp. 279-291.

Menéndez Pidal, R. (1926). *Orígenes del español. Estado lingüístico de la Península Ibérica hasta el siglo XI*. Madrid: Imprenta de la Librería y Casa Editorial Hernando.

Menéndez Pidal, R. (2001). *Islam y Cristiandad. España entre las dos culturas*. Galmés de Fuentes, A. (ed.). vol. I. Málaga: Universidad de Málaga.

Ribera, J. (1912). *Discursos leídos ante la Real Academia Española en la recepción pública del señor D. Julián Ribera y Tarragó*. Madrid: Imprenta Ibérica.

Ribera, J. (1914). Prólogo, *Historia de los jueces de Córdoba, por Aljoxaní. Texto árabe y traducción española por Julián Ribera de la RAE*. Madrid: Imprenta Ibérica, pp. VII-XLVI.

Simonet, F. J. (1888). *Glosario de voces ibéricas y latinas usadas entre los mozárabes*. Madrid: RAH.

Simonet, F. J. (1897-1903). *Historia de los mozárabes de España deducida de los mejores y más auténticos testimonios de los escritores cristianos y árabes*. Madrid: RAH, 4 vols.